

Postimehes 1910. aastal ilmunud pikem ja üksikasjalikum reisikiri Kaukaasiast. Oletan, et autoriks oli Mihkel Johannes Vunk, kes töötas 1899–1906 Estonia asunduses kooliõpetajana. Põhja-Kaukaasia mineraalveeallikad ja kuumrortid: Pjatigorsk, Kislovodsk (Kislowodsk), Jessentuki, Železnovodsk (Shelesnowodsk). Maastik, mäed, suvitamine, terviseparandus. Kaukasuse mäed: geograafia, loodus. Elbrus, Kazbek (Kasbek), Dõhh-Tau (Dõhtau). Vladikavkaz (Wladikawkas). Terek. Raudtee. Gruusia sõjatee. Kvileti (Kwileti). Tee-kond, postijaamad. Darjali org. Baidari kuristik. Laviinid. Mleti. Thbilisi (Tiflis). Thbilisi rahvused ja linnapilt. Kreeklased, armeenlased, türklased. Bathumi (Batum). Teeistandused. Popovi teekasvatus. Abhaasia: Suhhumi ja selle ümbrus. Tubakakasvatus. Puuviljakasvatus. Sanatooriumid, suvilad. Vladimiri vene küla. Jakob Mihkelson (Michelson). Suhhumi ja ümberkaudse piirkonna eestlased: Estonia, Alam-Linda, Ülem-Linda, Neudorf. Asunike majanduslik olukord. Virsikukasvatus ja -kaubastamine. Asunduste vaimne olukord. Asunduste kooli- ja palvemajad, U ue kooli- ja palvemaja ehitus Ülem-Lindas. Pastor August Bernhoff. Eesti asunduste usuolu. Joomine, Estonia kõrts, vein, viin. Külalislahkus. Digiteeris A. Aule, kirjaviisi muutmata.

Esimest osa on otsitud, aga ei õnnestunud seni leida.

Postimees (nr. 265), 20. november 1910, lk. 5–6

Seda ja teist tee päält.

II. Kaukasia mineralweed.)*

Üheks Kaukasia rikkuseks ja iseäralduseks on tema mineralwee-, ehk nagu meie rahvas kutsub, terwisewee-hallikate rohkus. Neid leidub Kaukasia mägestikus igalpool. Sää! purtskawad nad kusagil mägestikujõe weere! purtskaewuna kalju seest wälja, sää! immitseb hallikas teeraja weeres, sää! jookseb ojakesena mööda mäekülge alla kaljusid punaseks wärwides . . . Kõik hallikad on mineral-olluste poolest wäga rikkad ja sisaldawad terwist-parandawaid aineid. Olgu küll, et kõigil hallikatel parandaw mõju on, siiski on terwise parandamise asutusteks ainult mõned üksikud hallikad tarwitatud, kuna teised kättesaamata kohtades on, ehk raha puudusel tarwitamata peawad jääma. Terwiseasutustest on tähtjamad Borshom Taga-Kaukasias ja kogu mineralwee-hallikaid Pjatigorsk, Kislowodsk, Jessentuki ja Shelesnowodsk Ees-Kaukasias.

Neli wiimast on kroonu omandus ja kannawad ühist nime: „Kaukasia mineralweed”. Igaühes nendes terwiseparandamise-asutustes, ehk kurortides on isesorti mineralwee hallikad, nimelt Pjatigorskis keewad ja külmad weewli-hallikad, Kislowodskis, söehapperikkad hallikad (Narsan), Jessentukis enamalt jaolt leheliserikkad hallikad ja Shelesnowodskis rauarikkad hallikad. Nende hallikate wett tarwitatakse joomiseks ja wannitamiseks. Laiematele

* Waata „Postimehe” lisa nr. 224.

ringkondadele on nendest weedest rohkem tuttawad Kislowodsk, Narsan ja Jessentuki nr. 20, mis wäga hääd juua on ja mida igas linnas saada wõib.

Pjatigorsk, Kislowodsk, Jessentuki ja Shelesnowodsk seisawad üksteise läheduses ja on raudteega ühendatud. Et nad üksteisele wäga lähedal on, raudteed mööda $\frac{1}{2}$ kuni 1 tunni tee ja rongid hooajal iga poole tunni tagant käiwad, siis on läbikäimine nende kurortide wahel wäga elaw. Sellepärast on ka wõimalik ühes kurortis elada ja teises wannisid wõtmas ehk lõbutsemas käia ja sellepärast kannawad need kurortid ühist nime täie õigusega.

Reisijale ehk wõõrale, kes esimest korda Kaukasia mineralwetele sõidab, puutub kõigepäält metsapuudus silma. Küll seisawad nad juba stepipiirist eemal Kaukasia mägestiku eelmägede külgedel ja warjul; metsa, parkisid ja warjurikkaid aedaid on nendes siiski wähe ja tihti seisawad üksikud majad ilma wähemagi warjuta üksteise kõrwal. Kurortid wõidaks aga palju, kui rohelist rohkem oleks. Maakoht ise on wäga ilus ja meeldiw. Lähedalolewad mäerünnad, millest Beshtan (656 sülda kõrge) ja Mashuk (465 sülda) juba kooliraamatutest tuttawad, on lagedast stepist sõites wäga meeldiwad. Pääleselle on mineralwete piirkonnas palju teisi mägesid, millest Perkalskaja, Raswalka, Paljas-, Teraw-, Tõnts-, Raud-, Ussi- ja Kameli-mägi silma paistawad. Nime ütleb juba, mille sarnased nad on. Kõige selle üle paistab Kaukasia mägede pääselg Elbrusiga ühes ja Kasbekiga teises otsas. Iseäranis toredasti paistab Elbrus oma kaheharulise tipuga üle ümbritsewate mägede silma. Et Kaukasia mineralweed eespool-nimetatud mägede keeru sees on, mille otsa ronimine kerge, ehk küll wäsitaw on, siis on tähendatud kurortid wiimasel ajal ka häädeks otsitud suwitustohtadeks muutumas, kus ilus, lõbus ja terve elada. Praegune mineralwete walitsus mõjub oma teguwiisiga selleks palju kaasa. Kuna waremalt tähendatud kurortid ainult *terwiseparandamise paikadeks* oliwad, kuhu haiged lähedalt ja kaugelt kokku tuliwad ehk kokku saadeti mitmesuguste haiguste wastu abi otsima, muutuwad nüüd kurortid mineralwete walitsuse tegewuse mõjul ikka enam ja enam *rikaste lõbutsemise paikadeks*, kuna terwise parandamise külg kõrwaliseks asjaks jääb. Iseäranis on asi muutunud praeguse Kaukasia mineralwete direktori Tilitshejewi juhatuse all, kelle tegewusest alamal mõned näitused toome. Endised direktorid püüdsiwad selle eest hoolt kanda, et terwiseweed igauhele kättesaadawad oleks, et terwiseparandamise-asutusi igapidi täiendataks ja juurde ehitataks. Praegu on see kõik kõrwaline asi. Praegune walitsus waatab mineralhallikate pääle limonadi- ja seltersi-wabriku omaniku seisukohast. „Pääasi on wete wälja-saatmine, kõik muu on tühi asi,” nendes direktori sõnades on terve tegewuse programm. Kõik hinnad on nii kõrgeks tõstetud, kui wähegi wõimalik, terwiseparandaja on suwitajaks muutunud, kellelt wõetakse, mis wõtta wõib. Weel 1907. aastal, endise direktori wiimasel tegewuse-aastal, maksiwad terwiseotsijad pudeli terwiseweest 5 kop., nüüd on aga hinnad 8 kuni 11 kop. pääle tõstetud, „Kaukasia perli” nr. 17 hind koguni kuni 12 kop. poolepudeli päält, see on 120 prots. rohkem, kui enne. Niisama on wannide tarwitamise hinda 30, 50 ja koguni kuni 70 prots. kõrgemaks tõstetud. Ei ole ühtegi terwiseparandamise abinõuu ega asutust, mille tarwitamise hinda mitte kõrgendatud ei oleks. Ka hooaja-piletite hinda on pea poole kõrgemaks tõstetud ja isegi kohalikud elanikud peawad nüüd parkidesse, gallereidesse ja lugemise-

tubadesse pääsemise luba eest 1 rbl. asemel 2 rbl. 50 kop. maksma, see on, oma 150 prots. rohkem. Kõige selle ja muude nendesarnaste tingimiste otsekohene tagajärg on, et waese, haige terwiseotsija käest kõik wõetakse, mis wõtta wõib, mis ime siis, et terwiseasutused aegamööda iseenesest waesematele rahwakihtidele kättesaamataks jääwad. Kui siia weel juutide asumiskeeld juurde arwata, siis selgub, et praeguse Kaukasia mineralwete juhatuse soow see ongi, et soowimata ollused tähendatud wetest kaugele jääks, et nad nende suwitajate rahu ei rikuks, kellel raha ja jõudu küllalt käes on kõige eest kahekordselt maksta, kellel aga piinlik on igasuguse „alama rahwaga” üheskoos wiibida. Ja nii muutuwad terwiseparandamise asutused aegamööda suwitusekohtadeks, kus aega lõbusalt mööda saadetakse. Kuidas kurortides hooajal elatakse, wõib juba selle järel otsustada, et kõigis neljas kurortis kokku 1909. a. suwel üle 40,000 mängu mängukaarta ära on tarwitatud! Kaardimäng, muidugi raha pääle, ja lõbu tagaajamine on suwel kurortides päätegeuus. Selle juures sünnib sündmusi, mis wõõral imelik kuulda, millepääle kohalikud elanikud aga ei kõssagi!

Kõige selle juures ei ole wiimaste aastate jooksul kurortide terwiseparandamise-asutuste tõstmiseks midagi tehtud, ei ole ühtegi terwiseparandamise-asutust juurde ehitatud, ehk nende järele nõudmine küll suur on. Otse selle wastu on Pjatigorskis kaks wanniasutust, Soldatskija ja Wanad Sabanejewski wannid kinni pandud. Ometigi peawad kohalikud arstid Wanade Sabanejewski wannide terwisewee wõimu kõige kindlamaks, kõige kangemaks.

Kaukasia mineralwete loomulikud hääd küljed on nii suured, et sarnast kohta wististi terwes ilmas leida ei ole. Igasugu terwisewee hallikad on siin käepärast, isegi muda-arstimine Tambukanski järwes mõne wersta kaugusel, kliima on siin ülihää, maakoht ilus, tore waade lumega kaetud mägede poole, nii et sellest küljest midagi enam soowida ei jää. Teisest küljest on jälle nende eksploaterimine niisuguses halwas järjes, nagu seda kusagil mujal ei ole. Kohalikud elanikud, kelle kasud asutuste hää käekäigu küljes ripuwad, tunnewad loomusunnil hädaohtu, mis asutusi walitsemas ja kaebawad awalikult: „Kurortid häwinewad, lähewad allapoole”, senini on aga nende hädahäält wähe tähele pandud.

Kurortidest kõige suurem ja kõige ette on Pjatigorski linn, Mashuki jalal. Pjatigorski nime on lugejal wististi juba lapsest saadik *Lermontowi* nimega ühenduses tuttaw. Siin on alles maja alal, kus ta elanud, koobas, milles kõige rohkem aega wiita armastanud ja millesse nüüd auustajate poolt mälestustahwel üles on seatud, siin on ka tema auusammas pääkiriku wastu ja mälestusesammas kahewõitluse platsil jne. Pjatigorskis on palju häid wõõraste-majasid, kõige parem ja toredam on wõõrastemaja Bristol, mille kohta tundjad tõendawad, et sarnast ei ole ei ühesgi wäljamaa kurortis. Kõige parem linnajagu on „palawa-mäe” ümbruses, kus wanniasutused jne. on. Alam linnajagu tuletab mustuse poolest wäga hommikumaa linna meelde. Kõige meeldiwamad läbisegi on Kislowodsk ja Shelesnowodsk, kuna Jessentuki harilik kasakate küla on, milles ainult terwisewee-hallikad ja -asutused, wõõraste-majad ja üksikud suwemajad kurorti nagu näitawad.

III. Kaukasia mäed.

Legendiku elanik, kes kord juba Kaukasiasse sattunud, ei tohiks milgi tingimisel ka Kaukasia mägesid nende südames waatamata jätta. Seda tegime ka meie ja pöörasime sellepärast sammud Kaukasia mineralwetest Wladikawkasi poole, et säält Grusia sõjateed mööda üle mägede minna. Mineralwete jaamast, kust harutee kurortidesse wiib, on raudteed mööda Wladikawkasini 185 wersta. Kõik see tee paistab waguni aknast imeilus waade mägede pääle.

Mägede keskkohd on selle maa pääl raudteest alati umbes 100—110 wersta kaugel. Kõige kõrgem, kõige metsikum ja ühtlasi ka kõige ilusam osa Kaukasia mägedest on siin Elbrusi ja Kasbeki mäetippude wahel. Kaukasia mäed on, nagu igaüks juba teab, Kaspia ja Mustamere wahel. Põhjapoolne mäekülk on wiiest mäeseljust koos. Esiteks *pääselg*, ehk *weejaotamise selg*, mis ilma wahedeta Ees- ja Taga-Kaukasia, ehk teiste sõnadega Europa ja Aasia wahel seisab. See mäeselg on teraw ja kaljune. Igawene lumi lasub neis kohtades, kus enamwähem tasasem koht on. Enam madalamatest kohtadest, mida „perewalideks” kutsutakse, käiwad mägestiku elanikud üle mägede. Eespool nimetatud mägede piirkonda käiwad kaks wankriteed üle mägede: *Risti perewal* Grusia sõjateel ja *Mamisoni perewal* Ossetini sõjateel.

Nende perewalide ja Elbrusi wahel on weel 10 perewali, mis igaüks üle kolme wersta kõrgusel seisawad ja mida mööda suwel loomi üle mägede aetakse. Nendest perewalidest üle minnes tuleb tihti palju õnnetusi ette, olgu et loomad ehk inimesed kuristikudesse langewad, ehk jälle mägedest alla langewa lume ja jää alla jääwad.

Pääselja pääl on palju kõrgeid mäetippusid, millest Shara (4 wersta 429 süllda) kõige kõrgem on. II. mäeselg, küljeselg, seisab pääselja kõrwal 5—15 wersta kaugusel. Tema ei ole mitte ilma wahedeta, waid temast jooksewad hulk mägestiku-jõgesid läbi, mis pääseljalt põhjapoole jooksewad. Küljeselg on niisama, nagu pääselg, igawese lumega kaetud. Kõrgeid mäetippusid on siin niisama, nagu pääselja päälgi, kõige tuttawamad nendest on Elbrus (5 wersta 138½ süllda kõrge, kõige kõrgem mägi Kaukasiast), Dõhtau (4 w. 436 s., kõrguse poolest Elbruse järgmine) ja Kasbek (4 w. 363 s.). Mäetippusid, mis üle 4½ wersta kõrged, on siin ja pääselja pääl õige palju. Sellest mäeseljust alamal on kolmas selg, mis lubjakiwist koos seisab ja mis küljeseljust 10—35 wersta põhjapool on, *kaljuselg*, ehk nagu teda weel kutsutakse, mustad mäed. Selle hari on täitsa kaljune, lõunapoole järsud kuristikud, põhjapoole mägestiku karjamaa. Selle selja pääl on kõige kõrgem mägi Kara-Kaja, oma 3 wersta 324 süllda kõrge. Kaljuseljust põhjapoole, pea pääseljaga ühes joones, seisab *karjaselg*, alpikarjamaadega kaetud. Selle mäe külk on juba metsaga kaetud. Weel allapoole sellest on wiimane selg *metsaselg*, üleni metsaga kaetud. Selle selja kõige kõrgemad tipud on kuni 1 werst kõrged. Nii on lugu põhjapool, lõunapool ei ole mäeseljad nii korralikult jaotatud. Mägestikud langewad enam pikkamisi allapoole, kuni nad Wäikse-Kaukasiaga ühinewad. Kuna põhjapoolsed mäeseljad kõik paljad kaljuründad on, tikub lõunapool mets kuni pääseljani.

Kõige suurepäralisem nendest mägedest on Elbrus. Ehk tema ise teistest Kaukasia hiiglastest palju kõrgem ei ole, aga et tema lähedal seiswad mäed temast umbes 1 werst madalamal on, siis paistab tema suurepäraselt silma ja terwitab sõitjat oma kaheharalise pääga juba eemal kaugel lagendikus. Tema päade wahet on umbes 1½ wersta. Kõrgema tipu otsas on umbes 10 korda käidud. Elbrusi otsa ronimine ei olla tehniliselt raske, aga warjualuste puudus ja alalise udu pärast ei ole see nii kerge. Üleüldse on suwel mäetipud selge ilmaga ainult hommikuti kuni kella 9—10 näha, päewal on nad pilwedega kaetud ja ainult õhtu eel pistawad mäetipud oma pääd jälle wälja. Ainult mõnikord suwe jooksul on mäetipud terve päew näha. Pääle Elbruse torkab rohkem silma Dõhtau ja weel rohkem Wladikawkasi poole sõites Kasbek, oma suhkrupää sarnase pääga. Teised mägestikutipud on enamwähem ühesarnased. Wladikawkasi jõudes jõuame kohale, kus lagendik end otse mägede külje alla surub. Kõige kõrgem mäetipp siinkohal on Kasbek, kuhu Wladikawkasist ainult 36 wersta on. Waade mägede pääle siitkohast on ülitorre. Siit algab Gruzia sõjatee pääle mis otse üle mägede Tagakaukasiasse, Tiflisi wälja wiib. Aga sellest edaspidi.

Postimees (nr. 269), 25. november 1910, lk. 6

IV. Wladikawkas.

Wladikawkasi linn seisab Wladikawkasi lagendikul, mille pikkus 35 ja laius kuni 60 wersta. Pääle jääaja oli see lõigendik järw, mille üheloop Kaukasia mäed, teiselpool loogasarnane mäeselg oli. Aegamööda sõi wesi sellest mäeseljast kaks teed läbi, millest ühele poole Terek, teisele poole Sunsha wälja jooksewad. Wladikawkas seisab otse mägede jalal, Tereki mõlemapoolsel kaldal. Temas on praegu umbes 75 tuhat elanikku. Kui raudteed ei olnud, siis oli Wladikawkasi tähtsus sõjawaelisest ja kaubanduslisest seisukohast suur. Siis oli tema pääpunkt, mille ümber Ees-Kaukasia awalik elu keerles. Tema seisis siis keset teed, midamööda üle mägede Taga-Kaukasiasse Tiflisi pääseti. Siis oli Wladikawkasis elu palju. See lugu kestis edasi, ja suurenes weelgi, kui Wladikawkasi raudtee Rostowi ja Wladikawkasi wahel ehitati. Kui aga 1898. aastal Beslani jaamast Petrowski raudtee Kaspia mere äärde awati ja säält mööda mere äärt edasi Baku linnani ehitati, kus ta Taga-Kaukasia raudteega ühendati, siis jäi Wladikawkas pääraudteest eemale, jäi elusoonest kõrwale. Sest ajast pääle jääb linnaelu ikka enam ja enam soiku. Linn läheb tagurpidi. 20 wersta pikkune harutee, mis enne päätee oli, ühendab nüüd Wladikawkasi Beslani jaamaga, kust päätee Petrowski poole pöörab.

Wladikawkasi saatusest saawad kodumaal wististi kõige paremini Paide elanikud aru, mida Türi alew lähemas tulewikus ära sööb. Kui tulewikus perewali raudtee Wladikawkasi otseteed Tiflisiga ühendab, siis jääb tema jälle päätee äärde ja wõib uuesti elama hakata. Perewali, ehk üle Kaukasia mägede käiwat raudteed on juba ammu kawatsetud ehitada. 1870. aasta ümber tegi inshener Katkowski selle raudtee esimese eelnõuu walmis. Sellest ajast pääle on palju plaanisid tehtud, aga edasi nihkunud asi ei ole. Alles wiimasel ajal on

see küsimus paranenud. Käesolewa aasta algul andis Kaukasia Asewalitseja krahw Worontsow-Dashkow palwe edasi, et Wladikawkasi raudteeseltsile luba antaks tähendatud raudteed oma kulul walmis ehitada, aga selle tingimise all, et selle seltsi raudtee luba pikendataks. Kewadel on paljud kõrged ametnikud plaanisetawat teed waatamas käinud ja loota on, et ehitus pea algab. Ehitusele on sõjahirm Türgimaaga omaltpoolt hoogu andnud, kuna see sõjawäe-wedu Taga-Kaukasiasse mitme päewa wõrra lühendab. See perewali raudtee saaks 170 wersta pikk ja temas oleks kaks pikemat tunneli. Esimene 7 wersta pikk Jugulta mäest läbi ja teine 22 wersta pikk Kaukasia mägede pääseljast läbi.

Wiimane tunnel oleks merepinnast pääle 600 sülla kõrgel ja oleks ühtlasi kõige suurem tunnel Europas. Praegu on kõige pikem tunnel Simploni tunnel, mis 18½ wersta pikk on ja 1905. a. walmis sai. St. Gothardi mäest läbikäiwa raudtee päättunnel on 14 wersta 30 sülda pikk, Wenemaal on kõige pikem tunnel Surami tunnel Taga-Kaukasia raudteel, mis 3 wersta 358 sülda pikk on. Ülemaltähendatud tee arwatakse 50—60 miljoni rubla maksma minewat ja 8½ a. jooksul walmis saawat. Kord plaanitseti kõwasti kitsarööpalist elektri-raudteed Grusia sõjatee äärt mööda üle mägede ehitada. Et aga selle tee pääl palju lumelawinisid talwel alla langeb, siis on see mõte katki jäänud. Wladikawkas ise ei paku reisijale suuremat huwitust. Kui Aleksandri prospekt, linna pää-uulits edasitagasi käidud on siis parem linnajagu läbi. Teised uulitsad on enamasti surnud uulitsad. Kõige parem ja ilusam jalutusekoht on linnaia kõrwal Tereki jõepõhja pääle asutatud park, paljude tiikidega ja jõekestega, millesse Terekist wett lastakse. Selle päält on wäga ilus waade mägede pääle. Elbrusi Wladikawkasis ei nähta, teda warjawad lähedalolewad mäed ära. Selle eest on jälle waade Kasbeki paale suurepäraline ja lumemägede lähedus tõstab nende ilu palju. See kõik meelitab suwel siia palju reisi- jaid, kes Kaukasia mägesid waadata tahawad. Kui ka kõik mägede otsa ronima ei hakka. Paari lähedalolewa mäe otsas käidakse ikka ära ja waadatakse Grusia sõjatee ära. Sellest aga isekohal. Reisijate juhtimiseks ja mägestiku teekondade korraldamiseks on käesolewa aasta kewadel Wladikawkasis Mäeklubi asutatud. Klubi annab reisijatele kõiksugu teateid ja wõtab teekondade juhutamist ja korraldamist oma pääle. Wõib olla, on just tema hoole tagajärg see, et nagu ajalehed teatawad, tänawu reisijate arw, kes Kasbeki jalal käinud, endiste aastatega wõrreldes kolmekordseks on tõusnud. Reisijad üksi ongi need, kes Wladikawkasi üles otsiwad. Muidu on linn päris edumeelne linn ja sammub ajaga edasi. Seda wõib juba sellest näha, et sel ajal, kui Tartus poisikesed „Postimees, tänane, lisa kaasas" hüüdes mööda uulitsat jooksewad, Wladikawkasi ajalehe poisikesed juba homset lehte wälja pakkudes mööda pääuulitsat jooksewad, kus rahwas niisama õhtuti ühte uulitsatpidi edasi-tagasi käib, nagu Tartus mööda Rüütli uulitsat. Aga, õigust ütelda, see ei ole mitte, üksi Wladikawkasis, kõigis Kaukasia linnades wõis juba täna homset lehte lugeda, see on juba niisugune mood.

Grusia sõjateed mööda üle Kaukasia mägede.

Wanasõna käseb noortmeest, kes oma tulevast teistpoolt hästi tundma tahab õppida, seda tema kodus teha, sest ainult oma kodus, kodus ümbruses näitab igaüks oma loomulikku laadi. Seda teed soovitaks ma ka nendele, kes mägesid ja kuristikkusid oma metsiku iluga tundma tahavad õppida, tarwitusele võtta. Selle asemel, et mägede ilust piltide ja kinematografi abil waimustust tunda, sõidetagu korraks mägede südamesse. Üheks kõige ilusamaks ja huwitavamaks teekonnaks selles asjas on teekond Grusia sõjateed mööda üle Kaukasia mägede. Ja kui huwitust ja aega jätkub, ronitagu Kwileti eht Kasbeki jaamast jääliugustikkude otsa. See tee on wäärt, et waadata.

Raske on aga tema üle lähemat kirjeldust tuua. Üksigi pilt, ega kirjeldus ei suuda tema üle wähegi õiget kujutust pakkuda, seda peab oma silmaga nägema. See kiwitee wiib Wladikawkasist üle mägede Tiflisi, Tereki ja tema parempoolse haru Baidari-jõe orgusid mööda Risti ehk Gudauri perewali päale, üle perewali aga Kura pahempoolse haru Walge-Aragwa orgu mooda Kura jõeni, kust ta Kura parempoolset kallast mööda Tiflisi läheb. Seda teed tarwitati Europa ja Aasia-waheliseks läbikäimiseks juba wanal hallil ajal, kus see küll suurte raskustega ühendatud oli. Näituseks olgu nimetatud, et juba 1799. aastal salk Wene sõjawäge selle tee 36 päewa jooksul ära käis. Praegust teed hakati 1801. aastal ehitama, mil Grusia Wene alla heitis. Suuremat hoogu wõttis ehitus, kui tee 1811. aastal teedeministeriumi alla anti ja juba 1814. aastal oldi niikaugel, et wankriga üle mägede wõis sõita. Terwe tee on 200½ wersta pikk, nimelt 71 wersta siinpool perewali ja 129 wersta säälpool perewali. Postijaamasid kõige selle tee pääl on 11, nendest 4 põhjapool ja 7 lõunapool perewali. Kõige pikem jaamawahe on 21 wersta, kõige lühem 14½ wersta. Igas jaamas on einelaud ja paar tuba öömajalistele, suuremates aga korralikult sisse seatud numbrid. Pääleselle on weel pea igas jaamas posti- ja telegrafi-osakond, reisijatel, seega piltpostkaartide saatmine hõlbus. Teedmööda käib kroonupost, pääleselle weawad automobilid ja erainimesed. Postiga sõit suures postitõllas maksab 10 rbl., tee pääl kaks päewa. Kui elaw läbikäimine omal ajal selle tee pääl oli, näeme sellest, et wahel igas jaamas kuni 300 hobust peeti. Weel 1906. aastani peeti igas jaamas 100—150 hobust, nüüd on aga postipidaja kohustatud Wladikawkasis ainult 8 ja wahejaamade pääl 12 hobust pidama! Raudtee on selles süüdi.

Kõige ilusam ja suurepäralisem teejärg on põhjapoolne järk, iseäranis Wladikawkasi ja Kasbeki jaamade wahel, kus Tereki org neli waremalt nimetatud mäeselga läbi lõiganud on ja kus igasugu mägestiku kokkuseadet näha wõib. Et seda kõike hoolega tähele panna wõiks, soowitawad paljud Grusia sõjateed Wladikawkasist waatama sõita, et siis wärske jõuuga kõike waadata wõiks, kuna Tiflisi poolt sõites silm waatamisest juba ära tüdineb ja kõigest sellest suurepärasusest tähelpanemata mööda läheb. Teised selle wastu soowitawad jälle waatamist nimelt Tiflisist alata, kusjuures kõige ilusam ja toredam tee järk lõpuks jääks, kuna Wladikawkasist wälja sõites karta tuleb, et Darjali

org, Kuradi wärawad ja Baidari kuristik waataja nii ära hellitawad, et muust enam midagi ei hooli. Kumbal waatel rohkem õigust on, on raske ütelda, sest mõlema arwamise poolt ja wastu wõib kõnelda.

Kõige ilusam koht terve tee pääl on Darjali org (32 wersta Wladikawkasist), mille lõpul Darjali kindlus ja Tamara lossi waremed on. Seda orgu on paljud kirjeldanud. Ükski kirjeldus aga ei suuda pääliskaudseltgi lähemat kujutust anda, seda peab juba ise nägema. Soowitaw on seda kohta päris jala läbi käia, ühtelugu ka tahapoole waadates. Wäga toredad kohad on ka weel waade Kuradi wärawate pääle, pooleldi tunneli „Lase mööda minna, oh Issand,“ Kasbeki jaamast Kasbeki pääle ja Baidari kuristik. Baidari kuristikku jõudes oleme koha pääle saanud, mis jää ja lume alla langemiste poolest kuulus on. Lumisel talwel langeb siis kuni 56 lawini tee pääle. Lawinid on kuiwad ja märjad. Kuiwadeks nimetakse lawin, mis otse pääle lume sadamise alla langeb. Sarnane lawin langeb susisedes ja kiunudes ülewalt alla ja niisuguse hooga, et temast tõusew torm mitu sülda eemal seiswad tammest telegrafipostid pilbasteks murrab ja tuisk poole wersta kaugusel päewa pimedaks muudab. Orgu langedes tõusewad nad teisel pool oru põhja weel 20—30 sülda mäeküljele üles. Et sellejuures kõik, mis ees on ja murduda annab, ära purustatakse, on iseenesestgi selge. Märjad lawinid sünniwad kewadel, kui sulaw lumi kalju küljest maha langeb ja teel olewa lume enesega ühes rullib. Märjad lawinid langewad palju aeglasemini kui kuiwad ja wõib neid juba nende müristamise-sarnasest kõminast warem kuulda. Mäe külge mööda üles ei tõuse nad mitte. Lawinisid, mis 50—60 sülla kõrgusest alla langewad, on õige palju, nemad ei sünnita aga suurt häda.

Tee lumest lahtikaewamiseks ja puhastamiseks kuluwad suured summad ära. Kui 1898. aastani, millal Petrowski raudteed weel ei olnud, peeti igal talwel kuui 300 alalist töölist tee puhastamiseks, pääle selle ajutised jõud. Nüüd ei panda tee kiire puhastamise pääle enam niisuurt rõhku, selle pääle läheb aga ka praegu õige mitmedkümnend tuhanded aastas. Inimeste-õnnetusi lawinide läbi juhtub harwa, kuna harjunud kutsarid ja teewahid langemist ette märgata wõiwad. Teiseks seisab lumesadude ajal ja järel, millal kõige rohkem lawinisid oodata on, kõik läbikäimine. Lawinide eest hoidmiseks on tasasematele kohtadele kiwiwallid ehitatud. Pääle nende on kõige kardetawamatesse kohtadesse katusealused ja kunstlised tunnelid, jookskraawid ehitatud. Katusealused ei kannata lawinide rõhumist wälja ja sellepärast ehitatakse kalju sisse transheid, millest ainult ümarik katus wälja paistab. Sarnaseid transheisid on Baidari orus õige palju. Nendest on tähtsamad Hapu gallerei 52 sülda pikk, posti transhei 240 sülda pikk, Persia 120 sülda pikk, Maiorsha 212 sülda pikk, pääle selle arutu palju lühemaid kardetawamates kohtades. Lume lawinid langewad tee pääle kuni perewalini, kuhu Baidari orust wälja jõudes sattume. Perewal, mägede pääselja kõige madalam koht siin kohas, on oma 2 wersta 99¼ sülda kõrge (sõjawäe topografiide mõõtmise järele 2 wersta 116 sülda). Siinkohal on tee kõige kõrgem ja edasi minnes hakkab ta langema. Wladikawkasi raudsild Tereki pääl on 322½ sülda merepinnast kõrgel, seega oleme 71 wersta pääl oma 1 werst 277 sülda kõrgemale sõitnud. Kõige järsum tõus põhjapool mägesid on Larsi ja Kasbeki jaamade wahel, kus tee 14 wersta pääl ligi 300 sülda tõuseb. Sääli pidi postiwankrile 4 hobuse asemel 6 hobust ette

rakendatama, perewalist alla minnes sõitsime aga kahe hobusega, needgi oleks wäga hästi ka wankri taha rakendada wõidud. Kõige järsum tõus ehk langemine kõige tee pääl on esimene jaamawahe säälpool perewali Gudauri ja Mleti jaamade wahel. Gudauri jaam on 6 wersta säälpool perewali. Paar wersta enne jaama käib tee kaljuserwa mööda, mis 300 sülda kõrge. Mõnegi pää hakkab wist juba selle pääle mõteldes ümber käima. Siit on aga kõige laialisem ja ilusam wäljawaade mägede pääle ja kuristikudesse kõige tee pääl. Jaamast edasi minnes läheb tee jänesehaakisid tehes Mleti jaama. Tee langeb siin 14½ wersta pääl oma 350 sülda. Nende kahe jaama wahet wõib linnuteed kõigest kolm, rohkesti neli wersta olla, haakisid tehes wenib ta aga õige pikaks. Mleti mäest allaminek on üksinda 6 wersta pikk. Osaw wiskaja wõib kiwiga selle maa ära wisata, niimoodi haakisid tehes langeb siin tee. Selle kuue wersta pääl, mis ära saab sõidetud, ilma et sammugi edasi saaks, oleme 150 sülda ainult madalamale jõudnud. See koht on üks huwitawamatest kohtadest kõige tee pääl. Kahjuks oli aga ilm juba pimedaks läinud, nii et suur osa tee ilust kaduma läks. Teisel hommikul wõisime Mleti jaamast ainult tagasi wahtida, kust meie õhtul alla olime sõitnud. Ja sõita sai kiiresti, ilma et rattaid kinni sidunud oleks.

Siit edasi lähewad mäerinnakud pikkamisi allapoole langedes madalamaks ja ei paku enam suurt huwitust. Sellepärast sõidawad ka paljud Grusia sõjatee waatajad, kes Tiflisi wälja sõita ei taha, ainult Mleti jaamani ja säält tagasi. Kasbeki jaamas peatatakse weel suuremat aega ja katsutakse Kasbeki otsa ronida, mis aga ainult katseks jääb, sest et suurem hulk enne ära wäsib, kui poole tee pääle jõuab. Siisgi on Kasbeki jalal olewa Dendoraki jääliugustikul käinud tänawu üle 3000 reisija, s. o. rohkem, kui senini nelja aasta jooksul ühtekokku.

Ainukene huwitaw koht lõunapoolse poole pääl on weel Dusheti perewal, kust wäga ilus laialine wäljawaade on. Muu tee ei paku enam suurt uudist.

Sarnaseid kohtasid leidub Taga-Kaukasias iga sammu pääl. Päaleselle olin mina Kaukasia mägedega juba waremalt hää tuttaw, seltsimees oli aga waatamisest ja sõidust nii tüdinenud, et ainult sarnased kaljumürakad ja kuristikud, mis Darjali orust üle oleks käinud, teda weel imestama oleks suutnud panna. Tähendamata ei wõi siin jätta, et udu meil hää hulga mägede ilust kinni kattis. Kasbeki jaama jõudes nägime Kasbeki mäge ainult paar minutit, siis tõmbas ta omale mütsi pähe ja selle päewa õhtupoole ja teisel hommikul oliwad kõrged mäetipud udu katte all, ehk meie küll isegi wahel päälpool udu, see on päälpool pilwi olime. Alles teise päewa lõuna ajal lahkus udu, siis olime aga ka juba mägedest wäljas. Ülepää on Tiflisipoolne külge madal, s.o. mäeseljad langewad pikkamisi ilma suuremate kuristikudeta ja mäetippudeta allapoole, kuna Wladikawkasi pool küljes mäed järsud ja äkilised on.

Paar jaamawahet eelpool Tiflisi saime weel tegelikult näha, mis tähtsus Grusia sõjateel sõjawäelisest seisukohast waremalt oli, kui 30 wersta jooksul terwes Tiflisis ja ümbruses asuwat sõjawäge üle waatasime. Lugu oli selles, et sellel päewal suurte manöwrite lõpumanöwer oli. Üks osa sõjawäest tuli Mzhetist (Wana Grusia päälinn, nüüd wäike linnakene ja suwitusekoht) meile wastu, et laagrisse minna, kuna teisest osast, mis Tiflisi poole laagrisse läks,

mööda pidime sõitma. Kaks ohwitseri, kes meiega ühes wankris sõitsiwad, (meid oli nimelt 9 inimest pääl: mina seltsimehega, kaks ohwitseri, üks üliõpilane, üks armenlane, üks Grusia weinikaupmees, konduktor ja kutsar) teadsiwad iga sõjawäe osa üle lähemat seletust anda, suure tolmu pärast oleks aga siisgi parem olnud, kui see suur auu meist mööda oleks läinud. Widewikus jõudsimme Tiflisi, mille tuled meile mäerünkast alla sõites juba eemalt ilusat mägestikulinna pilti pakkusiwad ja et wankrisõit, olgugi pehmete patjade pääl, inimest wäsitada wõib, leidsime alles siis, kui pääle õhtusöögi kohe woodisse heitsime. Praegu tagant järele ei saa aga soowimata jätta, et kellel Kaukasiasse asja, Grusia sõjateed mitte waatamata ei jätaks.

Postimees (nr. 277), 4. detsember 1910, lk. 5

VI. Tiflis.

Tiflis, Grusia riigi endine päälinn, seisab Kura jõe mõlemapoolsel kaldal. Kõigest Kaukasia maajagudest oli Grusia ainukene, kes ilma sõjata, wabatahtlikult Wene walitsuse wastu wõttis. Selle põhjuseks oli perslaste alalised kalalitungimised, kes isegi Grusia päälinna Tiflisi mitu korda ära rüüstasiwad. Nende wastu otsis Grusia walitsus ühise-usulise Wene walitsust käest abi ja Grusia tsaar Irakli II. tunnistas end 24. juunil 1783. a. tehtud lepingu järel Wene kaitsealuseks. Wene walitsus saatis siis paar korda sõjawäge perslasi nuhtlema. 1799. a. asus Wene sõjawägi Grusia tsaari Georg XII. palwe pääle alaliselt Tiflisi ja Georg XII. surma järel kaotati Grusia riik hoopis ära ja liideti Wenemaa külge 12. sept. 1801. a. Sellest ajast pääle algab õieti Kaukasia plaanilik ärawõitmine, mis Ühtelugu wähease waheajaga kuni 1878. a. kestis. Ja imelik saatusenäht — praegu on Tiflis see, keda Wene „isamaalised“ lehed lahkpüüetes kõige enam süüdistawad, seesama Tiflis, ilma kellela Kaukasia ärawõitmine mõeldawgi ei oleks olnud.

Tiflis on praegu Kaukasia päälinn, sõna täies mõttes. Temas asub Kaukasia sõjawäeline, kodanline ja haridusline ülemwalitsus ja sellekohased walitsuseasutused. Ka oma suuruse poolest kõlbab ta väga hästi päälinnaks.

1897. a. rahwalugemise järel oli temas 160,000 elanikku, praegu loetakse aga neid üle 300,000.

Selle kiire, wõib ütelda ülearu kiire kaswamise põhjuseks oli esiti raudtee ehitamine, mille tõttu grusinid ja wenelased suurel arwul Tiflisi kogusiwad ja teiseks Armeni-Tatari wahelised tapmised, mille tõttu armenlasi suuremal arwul Tiflisi kogus — warju otsima. Niisama on muidugi ka linna kaupluse- ja tööstuse-edenemine selleks kaasa mõjunud.

Linna rahwast on praegu umbes 33 prots. ehk 97,000 armenlast, 26 prots. ehk 78,000 grusinlast, 28 prots. ehk 84,000 wenelast ja 13 prots. ehk 39,000 muudest rahwusest.

Linnawalitsus Grusia päälinnas on armenlaste käes, kelle käes kõige tähtsam ja rikkam linnajagu Sololaki on. Grusinlastel on see muidugi pinnaks silmas,

aga parata pole siin midagi. Kui mõnda asi huwitab, siis olgu weel nimetatud, et Kaukasia tähtsamatest linnadest linnawalitsused Bakus, Kubas, Shemahas, Jelisawetpolis ja m. tatarlaste käes on, Tiflisis, Eriwanis, Aleksandropolis ja m. armenlaste käes, Kutaisis, Suhumis, Batumis, Potis grusinlaste ja Novorossiiskis, Wladikawkasis, Pjatigorskis j. m. Wenelaste käes on.

Mõnes neis linnas on linnawalitsus vähema rahwuse käes, nii nagu meie kodumaalinnades sakslaste käes.

Parata pole siin aga midagi, see on makswa walimise-seaduse tagajärg.

Tiflis on tüüpiline Kaukasia linn. Pool linna on täis Europa linn, päälegi suur linn, sõna tõsisel mõttes, teine pool aga täielik Aasia linn, tüüpiliste Armeni ja Tatari majadega, must ja kasimata. Parem linnajagu nõndanimetatud Sololaki, asub Kura paremal kaldal. Golowinski prospekt, Sololaki uulits on kõige tähtsam üle linna. Siin asuwad tähtsamad kauplused ja walitsuse-asutused. Kura pahempoolsel kaldal on tähtsad Mihailowski prospekt ja Jelisawetinskaja uulits, muid uulitsaid wõiks kõik ühe nimega nimetada, nii ühesarnased on nad — ilma suurema tähtsuseta.

Wõõras, kes esimest korda Kaukacias on, peab Tiflisis tingimata Armeni-basariga, kaubaturuga, ja siit algawa waesema linnajaoga end tutvustama. Siin sünnib kõik meie mõiste järel uulitsa pääl. Uulitsapoolne külg on siin kauplustel ja käsitöökodadel lihtsalt *lahtine*. Öösel kaetakse see kokkukäiwate ustega kinni, mis päewal eest ära wõetakse ja möödamineja ole ainult nii lahke ja wahi, mis sees tehtakse!

Meie suured klaas-waateaknaid, mida näit. tartlased Hotel Londoni all, ja Tshernowi, Weberi ja Majanduse-Ühisuse kauplustes imestawad, on lihtsalt aasialastele järel-aimamised, mida Noor-Eesti sõnaga wististi imitatsioniks kutsutakse. Niisuguseid waateaknaid tarwitab puhastverd aasialane ainult säääl, kus kaupluseruum õige mitmekülgne on ja mõne külje wastu kaupataama peab.

Et kauplus ja käsitöö nõnda kõikide silma all, awalikult sünnib, siis ei ole awalikku petmist kaupluses ehk käsitöös peaaegu olemasgi. Kes seda teeb, seda naerdaks lihtsalt wälja. Selle eest on aga siinsed kaupmehed jne. *tüssama* pidanud õppima. Ja sa wõid julge olla, kui sul näituseks greeklase ja armenlasega tegemist on, et ikka sina see oled, kes *petta* saanud on. Ainuke ne lõunarahwas, kes mitte ei *peta*, ega ka ei *tüssa*, on türklane. Temaga wõid nagu auumees — auumehega asja ajada, muidugi mõista sel tingimisel, kui ise selle mõõdu wälja annad.

Linnasid läbi waadates olen ma harilikult selle töö põhjalikult kätte wõtnud. Sellejuures ei saa nimelt pääuulitsate waatamisega leppida, ka kõige waesemate linnaosa tuleb üle rewiderida, siis alles saad linnast õige muljendi. Tiflisi pilt jäi mul aga wähe segaseks. Aasia linnajagu on nimelt õige suur ja huwitaw, mida waadata maksab. Siin keeb elu! Linn on nagu mesipuu pereheitmise ajal, arusaamata, kust nii palju inimesi wälja wõetud on. Ainukene linn, kus uulitsatel *rohkem* ja mitmekesisemat rahwast liikumas näed, kui Tiflisis Armenia linnajaos, on Suchumi turg. Sellejuures on käidawates uulit-

sates pood poe kõrwal, söögimaja söögimaja kõrwal. Weinikeldrites lamawad buiwoli- ja härjanahad, need piibliloost juba tuttawad nahkastjad, siruli riulite pääl, koiwad ülespoole . . . Nina tunneb juba tuttawat „eht” Kahetia weini ja Kobi juustu lõhna, jalad tahaks häämeelega puhata, oleme ju päew otsa mööda uulitsaid ja mägesid kõmpinud — säääl on aga seltsimees korraga nii wäsinud, et teda taga wedada enam mingi lõbu ei tee, sellepärast elektritramwaile ja Anona-keldrisse õhtut sööma, kus pääle muude ka weel see luxus on, et säääl suwel soojus üle 18 graadi ei tõuse. Alles siis, kui Kaukasia piiridest juba wäljas olime, kui Mustamere laened südant waewama hakkasiwad, siis alles tunnistas seltsimees üles, et tal Tiflisis Armenia linnajagu waadates *surmahirm* olnud, kas meie sääält weel eluga pääseme! Ja asja pääle tõsiselt waadates on tal ka õigus. Kui meiesugune esimest korda Aasia linna sattub, kus päälegi kümned rahwused igauks oma rahwariides on, musta- ja tõmmuwereelised mehed, tihti weel rewolwer ehk pussnuga wöö wahel, siis sunnib tõesti hingekese pääle mõtlema! Oleks mina seda aga waremalt teadnud, siis oleks ma temale juba jonni pärast Aasia linna öösis elu näidanud . . .

Kõige parema pildi linnast saab mäe otsast, kuhu elektri traatköie-raudtee wiib. Siin paistab linn nagu peo pääle. Ilusa ilmaga paistab ka Elbrus ja Kasbek siia ära. Kaukasia ajalugu wõib jälle Kaukasia sõja-ajaloolises museumis Golowinski prosp. tundma õppida. Tähendatud museum on alles 11. weebr. 1907. aastal awatud ja sisaldab tähtsamate Kaukasia tegelaste ja sõjakangelaste näopildid, sõjariistad, Wene- ja sõjas ärawõetud lipud, pildid tähtsamatest lahingutest jne. jne. Looduseteadliselt huwitaw waadata on botanika-aed, kuhu wõõras aga ikka suure waewa järele üle mäeselja ronides pääseb, alles wälja tulles märkad, et sinna ka muul teel sisse saab. Botanika-aias on haruldasi soojamaa taimi, kunstlikult-asutatud metsas leiduwad kõik Taga-Kaukasia kaswawad puud, edasi asub puuwiljakool. Awalikka aedasid ei ole Tiflisis palju, ainult Aleksandri aed on nimetamise wäärt. Seda rohkem oli aga „aedasid” jutumärkide wahel, kus muusika ja puhwet töötawad. Kõige tähtsam nendest on Must aed. Siis puutub weel arutu palju elektriteatrisid ja skating-rinkisid silma. Kusagil mujal ei olnud niipalju neid asutusi, kui Tiflisis. Skating-rinkisid oli minu arwates Tiflisis vähemalt niisama palju, kui Peterburis ja Moskwas kokku. Ja meil Tartus kiratseb üksainus skating-rink, olgugi et Tanta teda kõige paremini soowitab ja juba 5—6 illusjoni peetakse paljukuks.

Ka teatrite poolest on Tiflis päälinna wääriline, millest kroonu teater ja artistide-seltsi teater tähtsamad on. Näha on, et Tiflisi rahwas lõbutseada armastab. Aga pääle lõbutsemise on Tiflis weel tähtis hariduselinn, kus kümned gümnasiumid ja muid keskkoolisid asub. Koolilinn on Tiflis enam kui Tartu, puudub ainult Kaukasia ülikool, mille awamist Kaukasia linnad ja maakonnad nii palju kordasid palunud on. Selle wastu seisawad aga need ringkonnad, kes omal ajal Warssawi ülikooli kinnipanemist tarwilikuks pidasiwad ja kes Tartu ülikooli Tartust kas wõi kusagile Wene külasse üle wiia soowitasiwad. Sellepärast ei tea ka kõige julgem prohwet ette kuulutada, millal Kaukasia oma päälinna ülikooli saab.

VII. Batum ja theeistandused.

Batum seisab Kaukasia Mustamere kaldal üsna Türgi piiri lähedal. Linnas elab umbes 30.000 kuni 40.000 inimest, on suur kaubasadam, kõige parem Kaukasia Mustamere rannal ja kindlus. Linn elab praegu aga raskeid aegasid. Aastat kümme tagasi, siis oliwad Batumis hääd ajad. Siis saadeti Batumi kaudu igal päewal laewa täite kaupa petroleumi ja muid õlised wäljamaale. Raudtee ei jõudnud Bakust nii palju wedada, kui tarwis, ehitati weel toru, mida mööda petr. Kaspia mere äärest Mustamere äärde pumbati. Pääle selle Shorapani margant ja muud kaubad. Siis oli linnas elu, wäike Türgi kindlus kaswas mõne aastaga suurlinnaks. See hää aeg ei kestnud kaua. Nafta ja petroleumi hinnad langesiwad wäljamaal. Siia juurde tuli weel „mässuaeg” Kaukacias. Ammu enne seda, kui Sise-Wenemaal streigid lahti läksiwad, oliwad Batumis tööliste streigid harilised asjad. Ärid ei suutnud tellimisi enam korralikult täita ja kõige selle tagajärg oli, et ameriklased petroleumi turu Wenelaste käest jälle oma kätte kiskusiwad. Ühes sellega langes ka Batumi elu. Nüüd on linnas käies niisugune tunne, nagu liiguksid kusagil Jumalast mahajäetud maalinna keses, aga mitte sadamalinnas. Uulitsad on inimestest pea täitsa tühjad ja nafta-sadamasgi kaswab rohi uulitsakiwide wahel. See ei ole aga weel kõik. Isegi Batumi kindlus, mis linnaelanikkudele omaltpoolt teenistust tõi, plaanitsetakse ära kaotada, mida osalt juba täide saatma hakatud on. See teeb batumlaste meeoleolu weel mõrudamaks. Ainukene lootus on weel linnast mere-kurorti teha. Kas see aga korda läheb, on tulewiku-küsimus.

Ehituste poolest ei paku linn suuremat uudist. On nagu teisedgi Kaukasia linnad — ühe ja kahekordsete majade segu. Ilusaid ehitusi leiad Batumis harwa. Ilusaks, wäga ilusaks jalutusekohaks on siin bulwar mere ääres, kus õhtuti muusika mängib ja botanika-aed! Paljud lõunamaa taimed, mis mujal Mustamere ääres hästi korda ei taha minna, kaswawad siin suurepäraliselt.

Hääd ja ilusad wäljasõidu-kohad linnalastele on siin Machindshauri, Roheline maanina, Tshakwa, Kobuleti jne., kuhu aasta läbi erarongid wiivad. Neis kohtades asuwad rikkameeste suwemajad ja suwituskohad ja nii mõnigi neist lööb oma ilu ja haruldaste taimede poolest põhjamaa botanika-aiad üle. Puud, põõsad ja lilled, mida põhjapool suure kuluga ainult triiphoones elus hoida wõib, kaswawad siin lopsakalt lahtise taewa all. Isegi palmimetsad ei ole haruldased.

Wõõras, kes Batumisse sattub, ei tohiks mingil tingimisel ka Batumi *theeistandusi* waatamata jätta. Sellepoolest wõib ta edaspidi weel kuulsaks saada. Theed tunneb küll igaüks ja iseäranis Wenemaal on ta armastatud. Praegu toodakse aga kõik Wenemaal tarwitataw thee, umbes 4 milj. puuda aastas, wäljamaalt. Sellepärast tehti juba aasta 60 eest esimesi katseid thee-kaswatamisega, mis aga nurja läksiwad. Ainult niipalju saadi katte, et thee-põõsas Kaukacias küll kaswab ja ka saaki annab. Iseäranis Suhumist kuni Batumini wõib ta wäga hästi kaswada, siin on kliima tarwiliselt niiske ja soe. Suuremat hoogu sai theeistandus 90. aastatel, kus K. S. Popow Tshakwas asja suure-

wiisiliselt kätte wõttis. Theepõõsad telliti otseteel Hiinamaalt, ühtlasi alati aga ka seemnest kasvatamisega pääle. Popowi päralt on Batumis kolm mõisat, millest umbes 110 dessatini theeistanduste all on. Theeistandus on plaanilikult ette wõetud, mis juba päält waadata ilus on. Hoonetes on käsitsi theetegemise wärk ja auruwabrik. Rahutuste aegadel 1906 kuni 1907 oliwad Popowi theeistandused söötis, ei korjatud theed ja wabrik seisis. Wiimaste aastate theesaak on Tshakwa Udjelnaja mõisa ära müüdnud. Kui mõnda asi huwitab, siis olgu nimetatud, et praegu Popowi theeistandustel eestlane walitsejaks on. Hoopis suurem theewäli, kui Popowil on Tshakwas Udjelnoje (kroonumõisate) walitsusel, millel üle 250 dessätini theed täis istutatud on ja mida iga aastaga laiemaks ehitatakse. Pääle selle on weel 49 wäiksemal theeistandikul umbes 80 dessätini theepõõsaid täis istutatud, nii et Batumi rannal praegu umbes 450 tessatini thee all on.

Ühe tessatini pääle läheb 8—10000 põõsast. Maa põõsaste wahel hoitakse alati kobe ja rohust puhas, põõsaid lõigatakse ja harwendakse tarbekorral. Theepõõsas õitseb hilja sügisel ja seemned saawad alles järgmiseks sügiseks walmis. Theed hakatakse juba 4—5-aastastest põõsastest korjama, kõige paremat saaki annawad aga 6—8-aastased põõsad. Theed korjatakse kolm korda aastas. Selleks nopitakse kolm wärskelt wäljaajanud ladwa-lehte ühe ülemise pungaga ära. Esimene ja teine lehekene läheb I. sordiks, kolmas leht keskmiseks sordiks. Teine ja kolmas lõikus läheb harilikult ka keskmisesse sorti. Alam sort tuleb pungadest ja enam kõwematest lehtedest pääle kolmanda lõikuse.

Korjatud theelehed närtsitatakse 18 kuni 20 tunni jooksul riidest riulitel, mille järele lehed iseäraliste masinate abil kokku trullitakse ja India wiisi järele kastides 5—7 tolli paksustes kihtides tundi kuus käärida lastakse. Pääle selle kuiwatatakse sellekohastes apparatides, sorditakse ära ja pakitakse pakkidesse. Ühe naela thee pääle läheb

4 1/8 — 4 1/4 naela toorest lehte. Toore lehe nael maksab 13 kop. 1905. aastal saadi Batumis wabrikutes 158000 naela walmis theed, 1907. aastal aga ainult 66 tuhat naela.

Nüüd kaswab saak jälle iga aastaga.

Pääle Batumi ranna tarwitatakse theed ehk senini küll weel katsewiisil, weel Sugdidi ja Osurgeti kreisis ja Suchumi ringkonnas. Siin on walitsus theekasvatuse edendamiseks palju teinud. Thee kasvatamine ei taha aqa oskamatusse pärast edeneda, ehk põõsad küll kaswawad. Sellepärast soowitakse, et walitsus thee-kasvatamise ringkondadesse wäikesed theewabrikud asutaks, mis lehti kokku ostaks. Üks tessatin theeistandust wõib kuni 4000 naela toorest lehte aastas anda, seega 400 kuni 500 rbl. aastas sissetulekut. Kõike theeistandusele kõlbulikka maad on Batumi, Suchumi ringkondades ja Kutaisi kub. kokku 25—30000 tessatini. Seda ei ole palju. On ta aga kord thee all, siis wõiksime poole Wenemaal tarwitatawast theest Kaukasiast saada.

Pääle thee kaswatatakse Tshakwa Udjelnaja mõisas kauba-taimena suuremal arwul weel bambuki pilliroogu, millest säälsamas mööblid jne. walmistatakse.

Postimees (nr. 289), 18. detsember 1910, lk. 9

VIII. Suchum.

Nii tühi nagu Batum rändajale paistab, nii rahwarikas on jälle Suchum. Kusa-gil ei näinud rahwast uulitsatel niipalju liikumas, kui just Suchumis. Ka Tar-tus, näit. on pühade eel elaw liikumine pääuulitsatel, Suchumis oli aga esiotsa tunne, nagu seisaksid sa mesilas mesipuu ees, kus mesilased praegu peret heitma hakkawad. Üheks selle põhjuseks on küll see, et linn weel väga wäike on, umbes 20,000 elanikku, ja pääkauplused kõik üheskoos turu ümber seisa-wad, teine ja hoopis suurem põhjus on aga see, et linn elab, et linna ümbruses palju rahwast elab, kes oma tarwidused kõik linnast ostawad. Ja tõepoolest ongi lugu nõnda.

Praegune Suchum ei ole wana linn. Viimase Türgi sõja ajal sai endine Suchum-Kale maani maha põletatud. Kui esimesed eestlased 1883. aastal Suchumi tulnud, siis olnud terwes linnas ainult kaks maja terwed, kõik muud seisnud waremetes. Sellest ajast pääle on Suchum iga aastaga suurenenud ja praegu päris wiisaka wäljanägemise omandanud. On küll praegugi weel linna sees tühje platsisid, endiste hoonete alusmüüridega. Uusi majasid ehitatakse aga suure hooga juurde, just nagu Tartus Karlowa wäljale. See ehitamine wõib weel kaua kesta, kuna selleks kõik hääd tingimised on. Põhjuseks, miks Suchum edeneb, kuigi ta raudtee puudusel muust ilmast lahus on ja laewa-ühendus küllalt wilets ja kaugelgti kõiki nõudmisi ei täida, on praegu küll tubak, puuwiljad ja suwitajad.

Esiotsa kaswatati Suchumi ümbruses ainult kukurusi ja oli see pääle wiina (marjawiin) ainukene wäljaweo-aine. Aegamööda hakati aga mäekülgedel tubakat, nimelt Türgi tubakat kaswatama ja praegu on Suchumi rand üks tähtsamatest tubakakaswatamise kohtadest. 1906. a. saadi Suchumi ringkon-nas ligi 200 tuhat puuda tubakat, tänawu arwatakse saaki kaugelgt üle 500 tu-hande puuda. Tubaka harimine on täitsa türklaste, armenlaste ja greeklaste käes, kes ka enamasti Türgimaa alamad on. Seega läheb raha suuremalt osalt Türgimaale. Aga kus raha liikumas, sääl pudeneb teda igalepoole ja sünnitab elu. Ka makstakse tubakamaa eest juba õige kõrget renti, 60—80 rbl. tessatini päält, mis ka õige ilusa summa wälja teeb.

Teine tähtis põhjus on *puuwili*. Puuwilja kaswatamiseks on Suchumi kliima nagu loodud ja linn wõib edaspidi Algeriaga ja Turkestaniga igatepidi wõis-telda, kui aga — raudtee Suchumini tehtakse. Praegu on aga wäljasaatmine nii wilets, et õrnem puuwili juba täitsa ära rikutud ja klopitud on, kuni ta wii-maks Noworossiskis wagunisse laotakse. Aga sellest edaspidi. Wiimane põhjus on suwitajad. Et Suchumis talwet pea ei olegi, siis on ta hääks *talwita-mise* kohaks.

Smetzki sanatoriumid kopsutõbistele, *Gulripsh* ja *Agudsera*, on Wenemaal väga hää kuulsuse wõitnud ja praegu ehitab Smetzki kolmandat sanatoriumi, mis suuruse poolest mõlemast kokku üle käia. Eelpool-nimetatud sanatoriu-

mides wõiwad kummagis kuni 100 haiget aset leida. Maks on Krimmiga wõrreldes väga odaw, 50—60 rbl. kuus, ülespidamise ja arstimisega. Suchumi tähtsus terwishoiu seisukohast ei seisa aga mitte üksi neis sanatoriumides. Hää, soe kliima, ilus loodus meelitab ikka rohkem rikkaid suwitajaid siia, kellel siis sarnased toredad aiad on, nagu seda kusagil mujal Wenemaal ei ole. Et Suchum, kui kurort ikka rohkem tähtsust omandab, näitab juba see, et möödaläinud suwel igas nädalas kord erarong Peterburi ja Noworossiski wahel käima pandi, mida Suchumi erarongideks nimetati ja nii seatud oliwad, et ilma peatamata kiir-aurulaewadega edasi wõis sõita.

Suchumi *datshasid* maksab waadata, kes lõunamaa aidu näinud pole. Iseäranis tore on Suchumi botanika- ehk aklimatiserimise aed, kus kõiksugu tropikataimed aset leiawad. Sarnast aeda ei ole mujal Kaukasias. Isegi kuulus Nikitskiaed Jaltas jääb Suchumi botanikaaiast ilu poolest taha, ehk wiimane wõrdlemisi küll alles noor on.

Linn ise on nagu algaja kunagi — pooleli. Ei ole weel kõik uulitsad sillutatud, ainult mereäärne bulwar on asfaldiga kaetud. Puudub kanalisatsioon, weewärk jne., aga elektriwalgustus on juba sees ja plaanitsetakse elektriraudteed linna ja datshadeni — kuni 12 werstani ehitada. Wastu Tshernjawski mäge asuwad aga väga toredad villad, kus terwe elada ja kust wäljawaade mere pääle üle linna seda ilusam on.

Linna rahwas on väga kirju. Ei ole wististi ühtegi Kaukasia ega Europa rahwast, kes siin mitte esitatud ei oleks. Pääkeeledena kõlawad siisgi Grusini, Türgi ja Wene keeled. Et igaüks rahwas päälegi oma rahwuslist mundrit kannab, see teeb pildi seda kirjumaks.

Wõõrale uudiseks on siin *weemüüjad*, kes jääga jahutatud hallika-wett waatidega seljas kannawad ja seda walju häälega „souk-su” (Türgi keeli külm wesi) ja „холодная вода” karjudes müüa pakuwad. Klaasitäis maksab kopik ja nagu näha, teewad nad sellega enam äri kui meie kuremariniga.

Niisama õitseb saapawiksijate äri hästi. Kui omalajal „—n.” „Postimehes” saapawiksijate seisust Tartus asutada soowitas, et poisikesed suwel teenistust leiaksiwad, siis naerdi see lihtsalt wälja ja üksigi poisikene pole sellega Tartus kopikatgi teeninud. Wäikeses Suchumis on aga üle 70 saapawiksija, kes linnale luba ja numbri eest rohkem maksawad, kui meil würtsipoe pidaja patendi eest. Ja et see töö ikka midagi sisse toob, wõib juba sellestgi arwata, et täiskaswanud mehed sellel tööpõllul poisikestega wõistlewad.

Eestlastele pakub Suchum ka sellepoolest palju huwitust, et siin oma „*Eesti konsul*” asub, kelleks praegu hra Michelson on, ja et Suchumi ümbruses küllalt Eesti asunikka elab, kes kuulsa „*Suchumi rändamise*” ajal siia asusiwad. Nendest aga järgmisel korral.

IX. Suchumi eestlased.

Kui waremalt Suchumi Eesti konsulist kõnelesin, siis ei tule seda mitte pilkamiseks, ega luiskamiseks nimetada. Herra Michelson, keda sõbrad selle nimega nimetavad, on selle nimetuse täiesti ära teeninud.

Uus sisserändaja eestlane saab nõuu ja juhatust esiteks ikka tema käest, aga ka wanadel asunikkudel on asja küllalt tihti tema poole pöörata. Kõiki eestlasi elab Suchumi ümbruses kokku umbes 900, ehk natuke pääle selle. Pooled neist asuwad Estonia asunduses, teised Ülem- ja Alam-Linda külas, vähemal arwul weel Neudorfi külas ja linnas.

Asunikkude rändamise ajalugu ei maksa siinkohal enam korrata. Nimetame aga, et asundused oma 25-aasta jubileumit juba ära pidanud on. Seega küllalt wanad, et asumise jäljed kadunud peaks olema ja praegune seisukord asjaolu õigesti kujutab.

Asunikkude warandusline seisukord on läbisegi keskmine. On neid, kes omaga ilusasti läbi tulewad ja ka raha koguda wõiwad, on aga ka neid, kes omaga läbi ei tule. Roosiliseks ei wõi aga nende seisukorda praegu kuidagi nimetada, olgugi, et Suchumi Eesti asundused mõnestgi teisest asundusest ees on.

Asunikkude warandusline seisukord oleks wõinud siin hästi parem olla, kui oleks otsekohe osatud kohalisi tingimisi ja nõudmisi tähele panna. Aga uute asumiste juures on ikka see pääwiga, et ei osata uue maanurga nõudmisi silmas pidada ja katsutakse sel wiisil edasi saada, kuidas wanal kohal elada. Aasta 10—15 järel lähewad alles silmad lahti, siis on aga just paras silmapilk tihti mööda.

Krimmi asunikud ei suuda praegugi esimeste asunikkude rumalust unustada, kes maad wastu ei wõtnud, kui seda pakuti ja Suchumi asunikud kordawad sõna „oleks” õige tihti. Esimesed asunikud, kes siia Krimmist ehk kodumaalt rändasiwad, tõiwad säälse põlluharimise-wiisi ühes. Söönuks saiwad, aga raha polnud wõtta kusagilt ja ilma rahata ei saa ka paradiisis läbi. Alles aegamööda hakati ainult kukurusi kaswatama, mida müüdi ja saadud raha eest leiba ja muid tarwidusi osteti. See aitas mõnegi mehe jalule. Alles 1900. aasta ümber hakati puuwilja kaswatamisega ärilise otstarbega pääle. Hää kliima tõttu saab siin aiast warsti saaki, persik (Pfirsich) näituseks annab juba neljandal aastal pääle seemne mahapanemist hääd saaki, mispärast üleminek puuwilja kaswatamise pääle raske ei tohiks olla. Siisgi on praegugi neid, kes puuwilja kaswatamise sisse uskuda ei taha.

Puuwilja kaswatamine on kõige rohkem Estonias laiale lagunenud. Kaswataakse pääasjalikult persikaid, siis weel pirnisid. Õunapuid aga õige wähe, kuna haigus need ära häwitab. Siin on praegu asunikka, kellel 6—8 tessatini wiljapuu-aeda on ja üle 2000 rbl. aiast puhast sissetulekut saawad.

Estonia asundus on peaaegu kõige tähtsam persika kaswatamise punkt Mustamere rannal ja üleüldse Wenemaal. 2/3 kõigist Suchumi wäljasaadetawatest

persikatest tuleb Estoniast ja naabruses asuwast Wene külast Wladimirist, muu osa datshude omanikkude ja muude asunikkude käest. Waremalt maksti persikate eest kohal kuni 7 rbl. puudast, nüüd on aia-omaniku meel rõõmus, kui kodus 1 rbl. puudast saab. Selle põhjus ei ole mitte see, et tähendatud puuwilja üleliia kaswatatakse, waid raudtee puudus ja müügile saatmise korraldamatus.

Kõigist puuwiljadest on persik wististi kõige õrnem ja läheb kõige rutem raisku. Wäljasaatmiseks pakitakse nad siidi-paberi ja puulaastude (puuwilla) abil sõelte sisse, mida neli tükki ühte pakki köidetakse. Igas sõelas on harilikult 2 rida ülestikku. Wedamiseks on estonlased wedruwankrid, nagu kodumaa linnades õllewedajatel on, soetanud, estonlaste järele teewad ka teised, naabri Wladimiri külas oli käesolewal suwel juba 3 sarnast wankrit. Linna wiimine sünnib hästi. Säält aga hakkab õnnetus pääle. Et laewad kalda äärde ei käi, siis tuleb kõik kaup enne paatidesse ja säält laewale toimetada. Pakikandjad ei mõtlegi aga selle pääle, et puuwili õrn kaup on, waid toimetawad, nagu oleks ta rauast walatud. Noworossiiskis seesama jant; enne laewalt wälja, siis wankriga paar wersta eemal olewasse waksalisse. Kui siis kaup wiimaks Kiiewisse, Harkowisse, Moskwasse jõuab; Peterburisse wõib ainult kõige wastupidawamaid sortisid saata, siis on ta juba poolmädanenud, sest iga haawa ehk löögi tagajärjel hakkab persik kohe mädanema. Teiseks wõtawad laewad ainult teatud arwu sõelasid pääle ja rohke saagi ajal jääwad saadetused korda ootama. Kõik need halbtused oleks kadunud, kui Mustamere raudtee mööda ranna äärt ehitatakse. Praegu ehitatakse raudteed Maikopi kaudu Trapseni. Kui säält mööda ranna äärt raudtee Lotshi, Adleri Gagri kaudu Suchumi ja säält Senakini Tagakaukasia raudteele wälja ehitatakse, siis oleks terwel rannal teine elu. Siis saaksiwad ka suguwennad Suchumis ja Adleris, kes praegu täie hooga puuwilja kaswatamise kallal ametis on, oma tööst seda kasu, mis see wäärt on. Lehtede teatel leiab walitsewates ringkondades Mustamere raudtee suuremat toetust, kui üle perewali raudtee. Soowida jääb, et asunikud ise palwetega raudtee ehitamise küsimust kiirendada püüaks ja põllumeeste-seltside kaudu asja seisukorda walgustaks.

Kuni wiimase ajani müüsiwad asunikud oma puuwilja linnas turul ülesostjatele ära, kes siis wälja saatsiwad. Wiimase paari aasta jooksul saadawad aga juba pea kõik ise suurematesse linnadesse komisjonäride kätte. Et asi alles wilumata, siis laseb wäljasaatmise äriiline korraldus weel õige palju soowida. Komisjonärid ei ole iga-kord auusad wahetalitajad ja mõnestgi summast on ilma jäädud. Loodame aga, et aegamööda asi paraneb ja asunikud ühisel jõuul halwast seisukorrast üle saawad.

Ühendatud wäljasaatjatel on hoopis teine mõju ja jõud, kui üksikul. Ühinemise algused on olemas, aegamööda peab sellest ühisus wälja kaswama. Weel soowitaks ma asunikkudele puuwilja wäljasaatmise juures „Estonia” nime pääle rohkem rõhku panna. See wõib neile edaspidi kõige suuremaks reklameks olla, nagu praegu Jelisawetpoli kub. Saksa asundused weini poolst kuulsad on. Pääle puuwilja kaswatatakse „Estonia” asunduses weel wiinamarju, aga eht kaukaslaste moodi leppade ja siidipuude otsas. Mõni asunik saab kuni 1000 wedru weini aastas ja mitmed, kes kassiahastuses wiina-

wäädid maha raiusiwad, on pärast need uuesti istutanud, kuna see joomist mitte ei häwitanud.

Alam-Lindas, Ülem-Lindas ja Neudorfis kaswatatakse persikuid weel wähe, kuna halbade mägestiku teede pärast nende wäljatoomine wäga raske on. Siin kaswawad aga õunapuud hästi. Kaswatatud puuwiljal on siin tulewik, niisama wiinamarjadel ja tubakal.

Kord tahtsiwad Suchumi asunikud istandusi suuremal arwul sisse seada. Nüüd kõneldakse aga loorberite kaswatamisest, mis weel kasutoowam on ja suurt hoolt ei nõua ja *mandarinide* kaswatamisest.

Kuna puuwilja kaswatamises seega suurest waewast ja esimestest eksisammudest juba wäljas oldakse, ei ole tubakakaswatamisega keegi eestlane tõsiselt katseid teinud. Linda külas on palju tubakamaad ja sellel oleks tulewik. Mehed aga ei julge asja pihku wõtta ja peawad maad 40—60—80 rbl. eest dessatin wälja rentima.

Asunikkude waimline seisukord on läbisegi rahuloldaw. Koolid on igas asunduses algusest saadik töötanud, mõnes külas küll wäikese waheajaga, ja seda tähele pannes, et kooliõpetajad omas tegewuses wabamad on, kui kodumaal ja lapsed kauem koolis käiwad, saab noorsugu küll kõrgemat haridust kui kodumaa wallakoolis. Seda, mida kool ei paku, täiendab kirjandus. Ajakirjandust loetakse siin rohkem kui kodumaal mitmes nurgas ja igas külas on oma raamatukogu olemas. Pääle selle on igas külas weel oma teatrimaja olemas, s. o. kuur näitemängude ja pidude ärapidamiseks, mida kohalikud noored inimesed kooliõpetajate eestwõttel toime panewad. Kodumaa elust wõtawad asunikud soojalt osa ja kodumaa põnewad päewaküsimused on siin ajalehtede kaudu niisama huwitawad, kui Suchumi turuhinnad. Alam-Lindas ja Estonias on nüüd Abikassa abiga uued ajakohased kooli- ja palwemajad ehitatud, Ülem-Lindas on eeltööd uue ruumika maja ehitamiseks käimas. Palju hoolt ja waewa selle juures on kohalik õpetaja, hra A. Bernhoff näinud, kellele asemikud palju tänu wõlgnewad.

Kuna Estonias nüüd seega kohalised ruumid on, peaks katsutama otsekohe kaheklassiline kool käima panda, praegu peawad lapsed edasiõppimiseks naabrikülasse kaheklassilisesse kooli minema. Pääle otsekohe kasu oleks sellel weel see hää külg, et külasse kaks meest haridusepõllul töötama saaks. Tööpuudust wististi pole karta!

Õpetaja käib Batumist 2 korda aastas igas asunduses. Muul ajal peab köster-kooliõpetaja jumalateenistust ja talitab waimulikku talitust. Liiga waimulikud Suchumi asunikud aga ei ole. Sarnast wagatsemist ja palwetamist, nagu seda Krimmis mõnes asutuses ette tuleb, ei tunne kaukaslased mitte. Käiwad aga suurteil pühadel ja õpetaja külaskäigu ajal häämeelega palwemajas ja kui mõnes asunduses nüüd pühapäiwiti jutlust ei peeta, siis on sellel ise põhjused.

Et igamees ise wiinamäe omanik on, siis on joomine siin ka õige moodus. Et tööd wähem on, kui kodumaal, siis leidub selleks aega ja põhjust alati. Estonia asundus on waheajal weel selle karutükiga toime saanud, et duchani, kodumaa keeles kõrtsi, awamiseks jälle luba andis, mis ligi paarkümmend aas-

tat tagasi küla otsuse järele kinni pandi. Nüüd näewad naesed ja mehed küll ära, et kõrtsist wõimata on mööda minna, kinnipanemine ei ole aga enam nii kerge, kuna luba teatud aja pääle wälja antud. Sala wiinamüümist, nimelt põletatud wiina müümist tuli külas tihtigi ette, weinimüümine on igalühel waba ja takistamata, seda loodeti takistada. Joomine on aga nüüd suurenenud ja meeste püüd peaks praegu olema — kõrts kinni! Kui kaugele asi wõib minna, oli meil juhtumine naabrikülas näha. Mingreli küla waatama sõites peatasime weidi Wladimiri küla duchani ees. Oli hommiku wara, kella 10—11 ajal. Sääl tulewad korraga 6—7 Wene naist üksteise kaenlast kinni hoides keset uulitsat duchani poole ja laulawad „raslukat”, mis kõri wõtab! Oli noori, 18-aastaseid kuni hallide juuksteni, kõik täis kui tina. Oli just parajasti kibe kukurusi wõtmise aeg, mehed muidugi põllul tööl, naestel sellep. wabadus wärsket wirna wanadesse nahkastjatesse walada ja proowida, kas ta mitte hapuks ei lähe. Duchani jõudes nõuti kohe pooltoopi wodka wälja, pisteti see ära, keegi haaras leti päält kaalutaldrikud pihku, mida trummiks tarwitati ja siis algas laul ja tants, nii et paljad jalad wälkusiwad. Mina olen oma eluajal ka õige mitmesugust tantsu juhtunud päält waatama, sarnane kasatski, trepak ja [...] oliwad aga siiski täitsa uudiseks. Ma ei taha ütelda, et asunikud [...] juua wõiwad, selleks puudub neil kõigepäält Wene „lai” iseloom, tõin aga selle näituseks, missuguseid lugusid wahel ilmas juhtuda wõib.

Mis Suchumis ja ülepeä Kaukasia Eesti asunikudest kiita tuleb, on nende wõõraste wastuwõtmise lahkus ja wiis. Otse Kaukasia lahkusega wõetakse igatühte wastu. On ta kodumaalt weel pärit, seda parem. Krimmis näituseks on seega hoopis teine, ja wõõral on wahel öömaja saamine niisama raske, nagu wanawara-otsijatel mõnikord kodumaal.

Külarahwa omawaheline läbikäimine peaks aga asundustes parem olema, kui ta praegu on. Wana Eesti jonn, parteid, on ka siin olemas ja mõjub mitme asja kohta takistawalt. Kohalikud kooliõpetajad peaksiwad kõike rõhku sellepääle panema, et rahwast ühendada, ainult ühe ehk teise partei poole hoides sünnitab see wäikestes asundustes ilmaaegu paksu werd. Selle otsekohene tagajärg on, et kooliõpetaja enese wastu wastuwool sünnib ja selle all kannatawad ühised ettewõtted. Kohalik walitsus on oma teguwiisiga waenu weel suurendanud. Pääle 25 aasta on asunikud säääl asunud, weelgi ei ole aga asunduste piirid kinnitatud. Maad wõetakse ja jagatakse nagu ülemus soowib. Ja tõe asi on, mida näljasemad koerad, seda rohkem tülitsewad nad kondi kallal. Pääle selle oli waremalt ametnikka, kes selle järele õigust mõistsiwad, palju neile maksti. Niisama ei ole eestlased siiski weel nii kaugele jõudnud, et hingemaa pääl ilma riiuta elada suudaksiwad. Määratakse kord piirid lõpulikult kindlaks, jäetakse külamaa perede wahel ära, on suurem osa tüli põhjustest seega otsas.

Lõpuks tahaks wist mõnigi teada, kas on asunikud kodumaale kadunud, ehk mitte. Üksikute asunduste järele ei wõi siin otsust teha. Olen aga omal ajal pikemat aega asundustes elanud, mitmesgi asunduses käinud, mõnegi üksiku wäljarändaja elu tähele wõinud panna, nii et otsust anda wõiks. Suuremad asundused, kus oma keel walitsemas, ei kao mitte. 300—400-hingeline küla on juba üksus, millel teataw jõud ei puudu. Estonia asundus on ajajooksul 2 pere-

konda wenelasi, 1 perekonna sakslasi ümber rahwustanud, Linda külades kaowad lätlased pika pääle niisama ära. Wäikestes ilma koolita külades on aga hädaoht suur. Kool, kirjandus ja Luteri usk, need on need toed, mis ka asunduses rahwast ülewal hoiawad. Usu kohta olgu nimetatud, et Suhumi asundustes elaw üleminek Luteri usku praegu käsil on. Üksikud asunikud, kes ametmeestena säääl ja teisal teeniwad, on tingimata Eesti rahwale kadunud. Üksik liige, lahkugu ta kodumaalt, ehk asundusest, rahwustatakse pea ümber. Pidagu ka isa, ehk ema kodumaa keelt, kombeid alal, lapsed, kes teises ümbruses üles kaswawad, ei tea sest midagi ja neist tuleb sarnane tüüpus wälja, mida Wenemaal „русский[...]ць” hüütakse ja mis Wenemaa ajaloos teatawat osa praegugi mängib.

W.